

De ziekenfondsen

Karel Van Acker en Paule Verbruggen

1. Bibliografie

1.1. Algemene studies

- CARLIER (M.). La genèse de l'assurance maladie-invalidité obligatoire en Belgique, in *CH CRISP*, 1980, nrs. 872-873.
- CHLEPNER (B.S.). *Cent ans d'histoire sociale en Belgique*. Brussel, 1956.
- CORNEZ (E.). *Cent ans de législation sociale en Belgique*. Brussel, 1948.
- CREMER (R.). De mutualistische beweging in België, in *Belgisch Tijdschrift voor Sociale Zekerheid*, 1964, nr. 1, p. 12-137.
- DEFERME (J.). De plaats van mutualiteiten en ziekteverzekering in de ontwikkeling van de 19e-eeuwse sociale politiek, in VAN ACKER (K.), ed. *Hoeders van de volksgezondheid*. Gent, 2005, p. 15-37.
- DE GEEST (H.). Een nieuwe ziekenhuiswet, in LAHAYE (D.), ed. *Sociale zekerheid in beweging. Liber Amicorum J. Viaene en R. Vandendriessche*. Antwerpen-Apeldoorn, 1993, p. 71-91.
- DE GEEST (H.). Oorsprong en evolutie van de mutualiteiten in België en een situering van de christelijke mutualiteiten, in SAUER (D.), ed. *De mutualiteiten vandaag en morgen. Wettelijk kader, opdrachten en uitdagingen*. Antwerpen, 1991.
- DELHUVENNE (M.) e.a. *De hervorming van de ziekteverzekering van de wet Leburton tot de voorstellen Dehaene*. Antwerpen, 1984.
- DELHUVENNE (M.). Terugblik over veertig jaar verplichte ziekteverzekering (1944-1984), in *Acta Hospitalia*, 1984, nr. 1, p. 5-24.
- EECKHOUT (A.). *Het vraagstuk der sociale verzekeringen in België*. Gent, 1931.
- ENGELS (J.). *De evolutie van de verplichte ziekte- en invaliditeitsverzekering, 1945-1970*. Brussel, 1970.
- JAUNIAUX (A.). *Cent ans de mutualité en Belgique*. Brussel, 1930.
- LEBLANC (S.), POU CET (T.). Les mutualités, in *CH CRISP*, 1989, nrs. 1228-1229.
- LIS (C.), VANTHEMSCHE (G.). Sociale zekerheid in historisch perspectief, in DESPONTIN (M.), JEGERS (M.), eds. *De sociale zekerheid verzekerd?* Brussel, 1995, p. 23-79.
- Les mutualités en Belgique, in *CH CRISP*, 1964, nr. 256.
- LUYTEN (D.), VANTHEMSCHE (G.), eds. *Het sociaal pact van 1944. Oorsprong, betekenis en gevolgen*. Brussel, 1995.
- Honderd jaar sociaal recht in België, 1886/1887-1986/1987*. Brussel, 1987.
- PECHER (E.). *Les assurances sociales*. Antwerpen, 1924.

- PITTMOVILS (K.). De Gentse maatschappijen van onderlinge bijstand in de eerste helft van de negentiende eeuw. Solidariteit, staking en/of segmentering? in *BTNG*, 1994-1995, p. 433-479.
- REMAN (P.). *La sécurité sociale. Histoire, développement et perspectives*. Brussel, 1992.
- VAN ACKER (K.) e.a. *Hoeders van de volksgezondheid. Artsen en mutualiteiten tijdens het interbellum: het Antwerpse voorbeeld*. Gent, 2005.
- VAN ACKER (K.). *Van vrijheid naar verplichting. Kroniek van de ziekteverzekering en de ziekenfondsen in België tijdens de Tweede Wereldoorlog*. Gent, ter perse.
- VANDEWEYER (L.). Sociale wetgeving onder Duitse bezetting 1914-1918, in VAN ACKER (K.), ed. *Hoeders van de volksgezondheid. Artsen en mutualiteiten tijdens het interbellum: het Antwerpse voorbeeld*. Gent, 2005, p. 41-75.
- VAN MEULDER (G.). Mutualiteiten en ziekteverzekering in België (1886-1914), in *BTNG*, 1997, p. 83-134.
- VANTHEMSCHE (G.). *De beginjaren van de sociale zekerheid in België 1944-1963*. Brussel, 1994.
- VANTHEMSCHE (G.). Les mutualités et la protection sociale en Belgique (milieu du XIXe - fin du XXe siècle), in *Histoire et Sociétés. Revue Européenne d'Histoire Sociale*, 2005, nr. 16, p. 20-31.
- VERAGHTERT (K.), WIDDERSHOVEN (B.). *Twee eeuwen solidariteit. De Nederlandse, Belgische en Duitse ziekenfondsen tijdens de negentiende en de twintigste eeuw*. Amsterdam, 2002.
- VERBRUGGEN (P.). Le mouvement mutualiste en Belgique: de la semi-clandestinité à la reconnaissance légale, in DREYFUS (M.), GIBAUD (B.), eds. *Mutualités de tous les pays. Un passé riche d'avenir?* Parijs, 1995, p. 71-85.
- VERBRUGGEN (P.). La loi de 1898 et la loi belge de 1894, in DREYFUS (M.), GIBAUD (B.), GUESLIN (A.), eds. *Démocratie, solidarité et mutualité. Autour de la loi de 1898*. Paris, 1999, p. 179-195.

1.2. Studies van de landsbonden

- DE CLERCQ (J.). *Historiek van de liberale mutualiteiten*. Gent, 1984.
- FERETTE (D.). *Union Nationale des Mutualités Professionnelles et Libres*. Z.p., z.j.
- GEERKENS (E.). Les mutualités professionnelles, un axe majeur de la politique sociale patronale pendant l'entre-deux-guerres en Belgique? in *BTFG*, 2002, nr. 4, p. 1275-1349.
- GERARD (E.). De christelijke mutualiteiten, in GERARD (E.), ed. *De christelijke arbeidersbeweging in België (1891-1991)*. Leuven, 1991, dl. 2, p. 67-145.
- GOFFINET (J.). *De neutrale ziekenfondsbeweging. Haar ontstaan*. Brussel, 1986.
- KLEYKENS (J.). La Ligue nationale des Fédérations mutualistes libérales de Belgique, in HANTSON (R.), ed. *Livre d'or de la jeune Garde Libérale de Renaix, 1899-1935*. Renaix, 1935, p. 111-117.
- BETTENS (L.). *La FMSS: 115 ans de solidarité*. Seraing, 2007 (online: www.ihoes.be/publications_en_ligne.php?action=lire&id=22&ordre=nouveau).
- ALLIANCE NATIONALE DES MUTUALITÉS CHRÉTIENNES. *La mutualité aujourd'hui et demain: cadre légal, missions et défis*. Louvain-la-Neuve, 1991.

- MUSIN (L.), FLAGOTHIËR (R.). Naissance et développement des mutualités socialistes en Belgique des origines à 1914, in *Prévenir*, 1989, p. 75-94.
- NATIONALE BOND DER LIBERALE MUTUALITEITSFEDERATIËN VAN BELGIË. *75 jaar sociaal liberalisme*. Brussel, 1990.
- REZSOHAZY (R.). *Geschiedenis van de kristelijke mutualistische beweging in België*. Antwerpen-Amsterdam, 1957.
- VAN DE PERRE (M.). *Redt & helpt U zelve & elkander. Of hoe de Daensistische beweging de sociale problemen bestreed*. Gent, 1997.
- VAN MELLE (A.). *Een geschiedenis van de Landsbond der Christelijke Mutualiteiten van België*. Gent, 1955.
- VAN ROY (J.). *Van ziekenbeurs tot socialistische mutualiteit*. Brussel, 1973.
- VERBRUGGEN (P.). *Beknopt historisch overzicht van de socialistische mutualiteit in België*. Gent, 1998.
- VERLET (D.), DEVOS (C.), BOUCKE (T.), eds. *De Blauwe Voorzorg. De liberale mutualiteiten tegen het licht gehouden*. Antwerpen-Apeldoorn, 2006.
- VERMOTE (M.). *Gezondheid. 75 jaar Nationaal Verbond van Socialistische Mutualiteiten 1913-1988*. Gent, 1988.

1.3. *Studies van federaties en lokale ziekenfondsen.*

- BOUCHER (D.). *Le mouvement mutualiste dans la province de Namur (1894-1914)*. Louvain-la-Neuve, onuitgegeven licentiaatsverhandeling UCL, 1984.
- CAIGNEAU (M.), DE PESSEMIER (D.), GOUBERT (R.). *Geschiedenis van Bond Moyson Aalst-Oudenaarde*. Aalst, 1982.
- 75e anniversaire de la Fédération des Mutualités Socialistes du Centre*. La Louvière, 1967.
- DARQUENNE (R.). *A la conquête de notre sécurité sociale (1780-1980)*. Haine-Saint-Pierre, 1990.
- DERHAEG (P.), KNEVELS (B.), MOMMEYER (L.). *Verbond van Kristelijke Mutualiteiten van Limburg VKM 1904-1979*. Hasselt, 1979.
- DESSEIN (J.), GOUTRY (L.), HOUTTEKIER (B.), LAMBERT (R.). *Een verhaal over solidariteit. 75 jaar Bond der Ziekenkassen van het arrondissement Brugge 1908-1983*. Beernem, 1983.
- DUCASTELLE (J.-P.). *En avant. Histoire de la Fédération des Mutualités Socialistes de Tournai-Ath*. Z.p., z.j.
- GOOSSENS (J.). *Het Verbond der Voorzienigheidskassen van het Arrondissement Turnhout (1901-1961)*. Turnhout, 1961.
- GOOSSENS (G.), VERRECHT (R.). *75 jaar christelijke mutualiteit in de Kempen 1901-1976*. Turnhout, 1976.
- FEDERATIE VAN SOCIALISTISCHE MUTUALITEITEN VAN BRABANT. *Honderd jaar in dienst van de arbeiders, 1881-1982*. Brussel, 1982.
- LEONARD (R.). *L'ABC du mouvement mutualiste en Belgique et les sociétés primaires et la Fédération des Mutualités Socialistes des arrondissements de Dinant-Philippeville de 1898 à nos jours*. 1984.
- 60 jaar Verbond der Christelijke Mutualiteiten Mechelen (1900-1960)*. Antwerpen, 1960.

- FÉDÉRATION DES MUTUALITÉS SOCIALISTES ET SYNDICALES. *Notre histoire*. Luik, z.j.
- PAUWELS (L.), PODEVIJN (D.), WILLAERT (R.), DEWITTE (M.). *Drie eeuwen gezondheidsvoorzieningen in het arrondissement Kortrijk. 60 jaar Verbond der Kristelijke Ziekenfondsen van het arrondissement Kortrijk*. Kortrijk, 1983.
- PIRA (M.). *Het Verbond der Christelijke Mutualiteiten van het arrondissement Roeselare. Anker van hoop en solidariteit (1907-1982)*. Roeselare, 1982.
- PODEVIJN (D.). *Honderd jaar Kristelijke mutualistische solidariteit te Aalst*. Aalst, 1988.
- QUAGHEBEUR (P.). *Welzijn door vooruitzicht. Een kijk op de christelijke mutualiteitsbeweging in het arrondissement Gent tijdens de 19^e en 20^e eeuw*. Gent, 1986.
- SCHOKKAERT (L.). *De Nationalestraat. Geschiedenis van de christelijke arbeidersbeweging in Antwerpen en omstreken, 1857-1988*. Antwerpen, 1989.
- VAN GAEL (F.). *75 jaar Bond Moyson Turnhout, 1908-1983*. Turnhout, 1983.
- VANACKER (D.). *Een averechtse liberaal. Leo Augusteyns en de liberale arbeidersbeweging*. Gent, 2008.
- VANHOOREN (P.). *Concordia. De geschiedenis van de Landelijke Bedienden Centrale*. Antwerpen, 1985.
- VAN LERBERGE (R.). *De geschiedenis van de Bond Moyson. De betekenis van de mutualiteit in de ontwikkeling van de Gentse arbeidersbeweging*. Gent, 1979.
- VAN LERBERGE (R.), DHONDT (J.), eds. *Een ziekenfonds in tijdsperspectief. 25 jaar Bond Moyson Brugge-Oostende*. Gent-Brugge, 1993.
- VAN MELLE (A.). *50 jaar Christelijke mutualistische actie in het arrondissement Brussel. Sint-Michielsbond. Verbond der Christelijke Mutualiteiten van het Arrondissement Brussel. 1899-1949*. Brussel, 1949.
- VERBRUGGEN (P.). De socialistische mutualiteiten: van facultatieve naar structurele solidariteit (1899-1940), in VAN GOETHEM (G.), ed. *Vaandels ruisen, vuisten groeten. 100 jaar socialistische beweging in Sint-Niklaas*. Gent, 1996, p. 87-101.
- VERHEYEN (H.), SERTYN (M.). *Met vallen en opstaan. De moeizame opbouw van één socialistische mutualiteit in het Antwerpse*. Brugge, 1985.

2. Historisch overzicht

Gewoonlijk worden de beurzen (bussen) die binnen de ambachtsgilden waren opgericht om eigen leden ter hulp te komen als de voorlopers van de ziekenfondsen in België beschouwd. Concrete aanwijzingen voor de overgang van deze beurzen naar de latere mutualiteiten voor ambachtlieden ontbreken echter vooralsnog. De industriearbeiders van wie het aantal in de steden met de industriële revolutie sterk was toegenomen, konden in deze nieuwe omgeving niet terugvallen op de vroegere vormen van solidariteit. Daardoor bleef voor een meerderheid van hen de openbare of de privéliefdadigheid de enige keuze bij ziekte. Pas vanaf het midden van de 19e eeuw konden ze ook terecht bij fabriekskassen en een aantal kleine zelfstandige arbeidersmaatschappijen voor onderlinge bijstand. Het aantal autonome maatschappijen was beperkt en bereikte meestal alleen de geschoolde arbeiders in vast dienstverband. Omdat sommige maatschappijen ook de materiële belangen verdedigden, werden ze gewantwoord door patrooms en

overheid, werd het verbod op het vormen van coalities (wet-Le Chapelier, 1791) hier strenger toegepast en werd hun oprichting tegengehouden.

De overheid bemoeide zich voor het eerst met de sociale verzekeringen na de economische crisis van de late jaren 1840 die het pauperisme sterk had doen toenemen, tot sociale agitatie had geleid en de publieke armenzorg zwaar had belast. De liberale bewindvoerders besloten de onderlinge hulp en het persoonlijk sparen te stimuleren door steun te verlenen aan privé-initiatieven zonder dat ze rechtstreeks tussenkwamen. Dit resulteerde enerzijds in de oprichting van een Algemene Lijfrentekas in 1850 en anderzijds in de wet van 3 april 1851. Die wet bood mutualiteiten die zich met ziekte en invaliditeit inlieten de mogelijkheid zich te laten erkennen en daardoor enkele voordelen te bekomen. Omdat het lage inkomen de meeste arbeiders ervan weerhield lidgeld te betalen of te sparen en omdat er teveel controlemaatregelen in de wet waren ingebouwd, kende deze politiek slechts een matig succes, leidde ze niet tot een sterke toename van het aantal leden van mutualiteiten of spaarkassen en bleef het aantal aanvragen tot erkenning beperkt tot de gevestigde, hoofdzakelijk katholieke en liberale, mutualiteiten.

Ondertussen had zich inderdaad geleidelijk een ideologische opdeling van de mutualiteiten voorgedaan. De door de opmars van de socialisten veront-ruste katholieken richtten rond 1850-1860 een netwerk van mutualiteiten op die gewoonlijk parochiegebonden en interprofessioneel waren en zich binnen het ruimer verband van een werkmanskring situeerden. Enkele hadden onder de invloed van de ontluikende christendemocratie een autonoom bestuur maar de meeste werden door de burgerij gepatroneerd. Als reactie op de groei van de katholieke maatschappijen en te situeren in de felle strijd tussen liberalen en klerikalen tijdens deze periode, bouwden ook de liberalen hun net uit maar met minder succes. Deze maatschappijen werden eveneens meestal door de burgerij gepatroneerd. De socialistische mutualiteiten richtten zich bijna uitsluitend tot de fabrieksarbeiders die ook het bestuur ervan waarnamen. Aanvankelijk werden ze beschouwd als een middel tot revolutionaire ontvoogding maar na de mislukking van de Eerste Internationale werden ze samen met de vakbonden en de coöperaties ingezet bij de politieke strijd voor het algemeen stemrecht en de parlementaire meerderheid. Ze kenden een moeilijke start. Sommige fungeerden ook als weerstandskas (syndicaten op veelvuldige basis, syndicale mutualiteiten). De neutrale kassen ten slotte, die soms dicht bij de socialisten aanleunden, richtten zich dikwijls tot de ambachtslieden. Rond het einde van de 19e eeuw was er in het land een waaier van ambachtelijke, beroepsgebonden en parochiale mutualiteiten, fabriekskassen en, niet onbelangrijk, amateuristische cafébonden. Slechts een minderheid werd door de overheid gecontroleerd, de belangrijkste maakten deel uit van ideologische netwerken die een sterke binding hadden met de overeenkomstige politieke partij en die onderling wedijverden.

De overheid greep een tweede maal in na de zware onlusten die volgden op de langdurige economische depressie van de jaren 1870. Om de rust te doen wederkeren en de opgang van het socialisme te stuiten, nam de aan het bewind zijnde katholieke regering onder meer ook maatregelen op het gebied van de verzekering tegen ziekte en invaliditeit. Zoals haar voorgangers nam ze niet zelf het beheer in handen: ze besteedde de opdracht uit aan goed uitgebouwde onaf-

hankelijke mutualiteiten en ondersteunde die, een systeem dat bekend raakte als “gesubsidieerde vrijheid”. Ze koos ook voor een niet-verplichte toetreding. De maatregelen werden verankerd in de wet van 23 juni 1894 die de mutualiteiten de mogelijkheid bood de volledige rechtspersoonlijkheid te verwerven met de daaraan verbonden voordelen en de erkenning aantrekkelijker maakte maar ook de opdrachten van de mutualiteiten vastlegde en hun terrein afbakende. Deze wet is tot 1990 de basis gebleven van de werking van de ziekenfondsen. De subsidiëring evolueerde van het bevorderen van een goede administratie naar een ruime financiële ondersteuning. Om praktische redenen vroeg de regering van haar kant een strikter beheer en een betere organisatie waarbij werd aangedrongen op de vorming van federaties (verbonden); hieruit is dan nadien de oprichting van landsbonden en een groter aanbod aan diensten gevolgd. Het aantal mutualiteiten en vooral het aantal verzekerden nam toe. Zoals de regering gehoopt had, waren het vooral de katholieke maatschappijen die zich uitbreidden. De socialisten aarzelden om de erkenning aan te vragen, maar hadden met het oog op de subsidies uiteindelijk geen keuze. De mutualiteiten werden nu ook volop ingeschakeld in de politiek-ideologische strijd.

Toch leverde het nieuwe systeem niet het beoogde resultaat op. Een groot aantal arbeiders liet nog steeds na zich aan te sluiten, waardoor ze niet alleen zonder bescherming bleven maar er ook een belangrijke bron van rekrutering verloren ging, vooral voor de katholieke zuil. Bovendien waren vooral de arbeiders met groot risico verzekerd wat een zware financiële last voor de mutualiteit meebracht. Geleidelijk won daardoor het idee van een verplichte verzekering veld, ook in katholieke kringen. In 1912 nam de katholieke regering een ontwerp van haar mutualiteiten over dat de verplichte ziekteverzekering van werknemers met een bescheiden inkomen, de tussenkomst van werknemer, overheid en in mindere mate van werkgever en het behoud van afzonderlijke, “vrije” ziekenfondsbonden voorzag. Er werden gewestelijke staatskassen voorzien voor wie zich niet bij de bestaande ziekenfondsen wilde aansluiten. Werknemers met een te hoog inkomen konden zich vrijwillig verzekeren. Een socialistisch en een liberaal tegenvoorstel haalden het niet. Het regeringsontwerp werd goedgekeurd door de Kamer maar geraakte door het uitbreken van de Eerste Wereldoorlog niet meer in de Senaat.

Met die oorlog brak in bezet België een moeilijke periode aan voor de ziekenfondsen. Dat ze verder konden werken was te danken aan de tussenkomst van het Nationaal Hulp- en Voedingscomité (NHVC) dat aanvankelijk de medisch-farmaceutische dienst voor zijn rekening nam en vanaf 1916 deze dienst in de erkende mutualiteiten subsidieerde. Een eis van het NHVC was dat ook de gezinsleden van de voordelen zouden genieten, een maatregel die na de oorlog gehandhaafd bleef. Niet alle ziekenfondsen wisten echter even goed gebruik te maken van deze hulp: vooral de christelijke mutualiteiten kwamen gehavend uit de oorlog. De met het Duitse bestuur collaborerende activisten vaardigden van hun kant in 1918 een wet uit die in Vlaanderen de verzekering tegen ziekte, invaliditeit en ouderdom verplicht maakte onder een bepaalde inkomensgrens. Om hun machtsbasis uit te breiden, poogden de activisten ook eigen ziekenfondsen op te richten.

Een belangrijke factor in de evolutie van de sociale verzekeringen na de Eerste Wereldoorlog was het invoeren van het algemeen enkelvoudig mannenkiesrecht in 1919 waardoor socialisten en christendemocraten deelnamen aan het beleid

en zo een aantal sociale voordelen konden afdwingen. Wat de ziekteverzekering betreft voerden de socialisten strijd voor de verplichting van verzekering, de neutrale gewestelijk uitgebouwde eenheidsmutualiteit en een grotere inbreng van de overheid. Om de verplichting erdoor te halen, werden ze na verloop van tijd steeds meer bereid gevonden compromissen te sluiten voor de andere eisen. De christelijke ziekenfondsen moesten zich aanpassen aan de toenemende democratisering in eigen rangen, waar de roep naar eigen arbeidersmutualiteiten en bundeling met vakbonden en coöperaties groot werd. Er werd wel vastgehouden aan de principes van de verantwoordelijkheid van de werknemer en de opdeling volgens ideologie. Geleidelijk stelden ze de noodzaak van de verplichting in vraag, zeker in tijden van economische teruggang. Meerdere wetsontwerpen over aanpassing van de ziekteverzekering, vooral van de socialisten maar ook uit christelijke en liberale hoek, werden ingediend maar leidden niet tot enig resultaat.

De verplichtte ziekteverzekering is er daardoor niet gekomen tijdens het interbellum en het systeem van de gesubsidieerde vrijheid bleef in voege. De subsidiëring nam echter een ongekende vlucht die alleen getemperd werd door de economische crisissen van de jaren 1930. Dit leidde, ondanks het geringere aantal ziekenfondsen, tot een sterke toename van het aantal verzekerden en tot een groot aanbod aan diensten. Er werden ook klinieken en poliklinieken opgericht evenals sanatoria en preventoria en verpleegsters-bezoeksters werden ingeschakeld. De gezondheidsdienst werd belangrijker dan de vergoedingsdienst. Als tegenprestatie moesten de ziekenfondsen zich onderwerpen aan administratieve regels en staatscontrole waardoor de rol van de overheid geleidelijk aan groter werd. Praktische overwegingen leidden ook tot uniformering, centralisatie en grootschaligheid: de drieledige structuur van primaire kassen, federaties en landsbond met hun specifieke taken werd veralgemeend, de macht verschoof naar de hogere echelons. Ondertussen ging de onderlinge concurrentiestrijd onverminderd door en bleven de ziekenfondsen ingeschakeld in de politieke strijd.

De ontplooiing van de ziekenfondsen tijdens het interbellum verontrustte patroons en artsen. De eersten reageerden met een poging de fabriekskassen nieuw leven in te blazen: in 1928 kwam er een nationaal verbond dat alle ziekenfondsen verenigde die door werkgevers waren opgericht. In sommige grote, vooral Waalse, ondernemingen maakten de fabriekskassen sterke vooruitgang. De artsen die altijd een moeilijke verhouding met de ziekenfondsen hadden gehad, verzetten zich ook nu, maar hun positie werd sterk ondermijnd door onderlinge communautaire twisten en een toenemend gebrek aan discipline waardoor ze hun greep op de gebeurtenissen verloren. Er kwam ook een geleidelijke verschuiving van de onderhandelingen met de ziekenfondsen van het lokale naar het regionale niveau.

Afgezien van de verwarring van de eerste maanden konden de meeste ziekenfondsen ongestoord doorwerken tijdens de Tweede Wereldoorlog. Hoewel het probleem nooit hoog stond ingeschreven in hun agenda, stuurde het Duitse militaire bestuur echter aan op de verplichting van de ziekteverzekering en op de samensmelting tot een enkel ziekenfonds. Het had hierbij vooral de gelijkschakeling met de toestand in het Reich voor ogen en trachtte dit te bereiken langs het Belgisch Ministerie van Arbeid en Sociale voorzorg. Dit ministerie plande op zijn beurt sinds de late jaren 1930 hervormingen. De socialistische ziekenfondsen zagen een kans om de aanpassingen te verwezenlijken die ze sinds tientallen jaren

beoogden; bovendien kozen sommigen binnen de eigen rangen voor de collaboratie. En ten slotte verleenden ook de voorstanders van de Nieuwe Orde onder de geneesheren hun steun. Dat de verplichting en het eenheidsziekenfonds er tijdens de bezetting niet gekomen zijn, moet toegeschreven worden aan de voortdurende tegenwerking van de christelijke ziekenfondsen, aan de toenemende terughoudendheid van de socialisten en, vanaf 1942, aan het verzet van het ministerie. Toen in 1941-1942 de socialistische ziekenfondsen onder curatele van commissarissen-beheerders werden geplaatst, had dit niet zozeer te maken met de hervorming van de ziekteverzekering dan wel met een poging om de eenheidsvakbond (Unie van Hand- en Geestesarbeiders) te redden die vanuit deze ziekenfondsen belaagd werd. De enige Belgische burgers die tijdens deze oorlog aan de verplichte verzekering werden onderworpen, waren de arbeiders en bedienden in Duitse of voor de Duitsers werkende bedrijven en de Belgische arbeiders in Duitsland die zich samen met hun gezinsleden moesten aansluiten bij de Deutsche Krankenkasse (DKK). Hierdoor werden steeds meer leden aan de Belgische ziekenfondsen onttrokken.

Ondertussen werden door verscheidene groepen in Londen en in de clandestiniteit in België de naoorlogse verhoudingen tussen werknemers en werkgevers voorbereid: de groep die vanaf eind 1941 op initiatief van Henri Fuss in de clandestiniteit vergaderde, zou het verder beloop bepalen. De ziekteverzekering was slechts een onderdeel van deze besprekingen en kwam slechts laattijdig aan bod. De onderhandelingen resulteerden in de besluitwet van 28 december 1944 waarin een gezamenlijke regeling getroffen werd voor de verschillende sectoren van de sociale zekerheid die zo voor het eerst tot stand kwam in het land. Voor de ziekteverzekering betekende dit de invoering van de verplichting voor arbeiders en bedienden met looncontract en de oprichting in 1945 van de Rijksdienst voor Verzekering tegen Ziekte en Invaliditeit (rvzi). *De facto* werd het bestaan van de grote ziekenbonden erkend maar omdat bijdragen en voordelen bij wet waren vastgelegd werden ze nu herleid tot instellingen voor uitbetaling. Wel bestond voor iedereen, ook de verplicht verzekerden, de mogelijkheid om rechtstreeks bij het ziekenfonds een vrije, c.q. een aanvullende verzekering aan te gaan.

Het nieuwe systeem bleek al snel te leiden tot een budgettair deficit. Bovendien werden door het profiel van hun leden (meer risicoberoepen en meer gepensioneerden) vooral de socialistische ziekenfondsen getroffen. Ook bleven de zuilen er uiteenlopende opvattingen over de verantwoordelijkheid van overheid en ziekenfondsen op nahouden. Hierdoor werd de ziekteverzekering tijdens de jaren 1948-1959 een onderdeel van de politieke strijd tussen katholieken en antiklerikalen. Doordat beide strekkingen afwisselend aan de macht kwamen en de openvolgende regeringen tegenstrijdige beslissingen namen, werd de ziekteverzekering in nog grotere moeilijkheden gebracht. Uiteindelijk werd toch een parlementaire werkgroep en nadien een werkgroep met technici van de socialistische en de christelijke ziekenfondsen opgericht die de problemen moesten bestuderen.

De Eenheidswet van januari 1961 die een oplossing moest brengen voor de financiële problemen in het algemeen had ook gevolgen voor de ziekteverzekering waar vooral de controle op de geneeskundige prestaties werd opgevoerd. De beslissende stap werd gezet in 1963 met de wet-Leburton. Door deze wet en haar latere aanpassingen werd de verzekering tegen ziekte en invaliditeit uitgebreid tot

andere bevolkingsgroepen, werden ziektekosten en ziektevergoeding gescheiden en werden nieuwe financiële regelingen getroffen, waaronder een verhoogde subsidiëring. Door een nieuw opgerichte dienst binnen het RVZI (ondertussen Rijksinstituut voor Ziekte- en Invaliditeitsverzekering, RIZIV) kwam er ook een verscherpte controle op de uitgaven. De artsenhonoraria werden voortaan bepaald door overeenkomsten (conventies) waarmee de artsen zich individueel akkoord moesten verklaren. De artsen reageerden met een zorgenstaking. In juni 1964 kwam het toch tot een overeenkomst, het Sint-Jansakkoord, dat de conventie meer aanvaardbaar maakte voor de artsen. Hierna werden de overeenkomsten op bepaalde tijdstippen hernieuwd. Het aantal verzekerden nam toe en in 1970 was het grootste deel van de bevolking verzekerd tegen ziekte en invaliditeit. De nieuwe regeling en enkele aanpassingen die nadien door een koninklijk commissaris werden gesuggereerd, konden echter niet verhinderen dat tot eind jaren 1980 de ziekteverzekering steeds meer geld verslond en het failliet dreigde. De tekorten betroffen uitsluitend de gezondheidszorg; de ziekte-uitkering vertoonde zelfs een positieve balans.

Ook de structuur en de opdrachten van de ziekenfondsen, die nog altijd bepaald werden door de wet van 1894, werden aangepakt. De wet van 6 augustus 1990 legde de voorwaarden vast voor het verkrijgen van de rechtspersoonlijkheid, bepaalde de opdrachten en de basisregels van hun werking en organiseerde het toezicht. De primaire kassen werden afgeschaft, de leden werden vertegenwoordigd in het bestuur, het actieterrein werd afgebakend, de controlemechanismen ingebouwd en er werd een regeling getroffen voor de aanvullende vrije verzekering. De landsbond werd de officiële verzekeringsinstelling. Door hun monopoliepositie kwamen de ziekenfondsen versterkt uit de operatie maar de enige mogelijkheid tot concurrentie lag nu in de aanvullende vrije verzekering.

Ondanks alle maatregelen werd de ziekteverzekering steeds meer verlieslatend en vanaf 1994 zag de regering zich verplicht opnieuw in te grijpen: er werd vooral gesnoeid in de steeds maar toenemende uitgaven. In 1995 werd de wet op de financiële verantwoordelijkheid gestemd waardoor o.m. een aantal uitgaven in de ziekenhuissector en de laboratoria werden gebudgetteerd en de ziekenfondsen financieel verantwoordelijk werden gesteld. Het door het ministerie aan elke landsbond toegekend budget werd afhankelijk gemaakt van de uitgaven, rekening houdend met het patiëntenrisico en positieve balansen werden financieel beloond. Nadien werden nog een aantal bijkomende maatregelen genomen. De patiënt was reeds voordien verantwoordelijk gesteld door het invoeren van het remgeld en van de bijdrage in sommige onkosten.

De vraag die men zich vandaag moet stellen is of het systeem van ziekteverzekering dat in België in meer dan 150 jaar zo moeizaam tot stand kwam, in zijn huidige vorm zal gehandhaafd blijven. Bepalende factoren hierbij zullen de politieke ontwikkelingen in het land en binnen de Europese context en de veranderende economische en demografische omstandigheden zijn.

Er zijn momenteel vijf landsbonden met hoofdzetel in Brussel waaronder de respectieve ziekenfondsen in de verschillende provincies ressorteren: de *Landsbond der Christelijke Mutualiteiten / Alliance Nationale des Mutualités Chrésiennes* (www.cm.be / www.mc.be), het *Nationaal Verbond van Socialistische Mutualiteiten / Union Nationale des Mutualités Socialistes* (www.socmut.be).

be / www.mutsoc.be), de *Landsbond van Liberale Mutualiteiten / Union Nationale des Mutualités Libérales* (www.mut400.be), de *Landsbond van de Neutrale Ziekenfondsen / Union Nationale des Mutualités Neutres* (www.mut206.be) en de *Landsbond van de Onafhankelijke Ziekenfondsen / Union Nationale des Mutualités Libres* (www.mloz.be) waarin enkele beroepsmutualiteiten zijn opgenomen. Aan deze lijst moeten nog toegevoegd worden: de Hulpkas voor Ziekte- en Invaliditeitsverzekering / Caisse Auxiliaire d'Assurance Maladie-Invalidité en de Kas der Geneeskundige Verzorging van de Nationale Maatschappij der Belgische Spoorwegen / Caisse des Soins de Santé de la Société Nationale des Chemins de Fer Belges. De adressen van de hoofdzetels en de regionale ziekenfondsen zijn te vinden op www.pharmassist.be. De ziekenfondsen zijn verenigingen van natuurlijke personen, zonder winstoogmerk met als doel de bevordering van het fysieke, psychische en sociale welzijn van hun leden. Zij bezitten de rechtspersoonlijkheid.

Er dient ook op gewezen te worden dat ze, in enkele gevallen reeds voor de Tweede Wereldoorlog, hun activiteit gediversifieerd hebben door het oprichten van aanvullende diensten voor specifieke doelgroepen: vrouwen, jongeren, gepensioneerden, chronisch zieken. Op het juridische vlak zijn deze organisaties onafhankelijk maar ze worden medegefinancierd door de ziekenfondsen die in hun beheersorganen vertegenwoordigd waren. Zo zijn er langs Nederlandstalige kant de *Socialistische Vooruitziende Vrouwen*, de *Mutualiteit der Jonge Arbeiders*, de *Vlaamse Federatie voor Socialistische Gepensioneerden* en de *Vlaamse Federatie van Gehandicapten*, aan christelijke zijde *Jeugd en Gezondheid*, de *Christelijke Bonden van Gepensioneerden*, de *Katholieke Vereniging van Gehandicapten* en de organisatie *Ziekenzorg*, aan liberale kant *Crejaksie* voor de jongeren, de *Liberale Beweging voor Volksontwikkeling* (die de *Liberale Bonden van Gepensioneerden* heeft opgevolgd), de *Liberale Landsbond voor Gehandicapten* en het *Centrum voor Gezondheidspromotie*. Bij de neutrale ziekenfondsen is er de *Neutrale Landsbond van de Derde Leeftijd* en *Jeugdijp*. Alle landsbonden hebben ook nog samenwerkingsverbanden met andere organisaties die actief zijn in de gezondheids- en welzijnszorg.

3. Archieven

In de archieven kan een onderscheid gemaakt worden tussen degene die afkomstig zijn van de ziekenfondsen en degene die uitgaan van de overheid.

In de documenten van de ziekenfondsen kunnen dan nog een aantal groepen onderscheiden worden. Een belangrijke groep wordt gevormd door de verslagen van de vergaderingen van de nationale en federale algemene en dagelijkse besturen, raden van beheer en uitvoerende bureaus en van de vergaderingen van de lokale besturen. Eveneens in deze groep onder te brengen zijn: de briefwisseling met de overheid, vooral de FOD Sociale zekerheid en zijn voorgangers, en tussen de ziekenfondsen onderling of tussen hun verschillende geledingen, de omzendbrieven en eventueel de documenten over de verhouding met de partij of met andere takken van de arbeidersbeweging. In een tweede groep kunnen de documenten ondergebracht worden die een beeld geven van de activiteiten van het ziekenfonds zowel op nationaal als op federatief vlak: jaaroverzichten, activiteitsverslagen van het ziekenfonds in zijn geheel of van onderafdelingen, morele

verslagen, algemene ledenvergaderingen, congressen, landdagen of studiedagen. De boekhoudkundige stukken maken een derde grote groep uit: kasboeken, financiële verslagen, aanvragen tot subsidiëring. Een vierde groep omvat alle gegevens die het ledenbestand betreffen: ledenlijsten van het ziekenfonds of van zijn onderafdelingen, ledendossiers, registers van de mutualiteitsbodes, lidboekjes. Blijft ten slotte nog een groep waarin varia thuishoren: documenten over de interne werking, dienstnota's, brochures, personeelskwesties, personalia, pamfletten e.a. We wijzen er ook op dat heel wat centra een soms zeer rijke collectie paraferalia bezitten: vlaggen, affiches, verkiezingspropaganda, diploma's, medailles, audiovisueel materiaal.

De bijzonderste archieven van de zuilgebonden, politiek gekleurde ziekenfondsen bevinden zich in de vier privaatrechtelijke archiefcentra en in mindere mate in een aantal andere centra. De ziekenfondsen zelf beperken zich meestal tot het bewaren van sociaal-administratieve documenten zoals door de wetgeving is opgelegd.

Voor de studie van de archieven van de socialistische ziekenfondsen kan men best terecht in AMSAB-ISG in Gent en Antwerpen (www.amsab.be). Daar worden hoofdzakelijk documenten bewaard die afkomstig zijn van het Nationaal Verbond van Socialistische Mutualiteiten (NVSM, voorheen Nationaal Verbond der Federaties van Socialistische en Syndicale Mutualiteiten). Het archief betreft zowel de landsbond met zijn verschillende afdelingen (bijvoorbeeld. tuberculose- en kankerkas) en commissies, als een aantal federaties met hun diensten en enkele primaire kassen. Over het algemeen zijn vooral de Vlaamse federaties vertegenwoordigd, maar ook van een aantal grote Waalse federaties (Centrum, Waals Brabant) zijn er archieven. Daarnaast kunnen heel wat gegevens gevonden worden over de socialistische klinieken (vooral de Volkskliniek Gent) en poliklinieken. Wat het archief van de nevenorganisaties betreft, moeten vooral die van de Socialistische Vooruitziende Vrouwen (svv), de pensioenkassen en de Mutualiteit der Jonge Arbeiders vermeld worden. Er is een afzonderlijk archief van het nationaal bestuur van svv, de svv-federaties zijn meestal ondergebracht bij de ziekenfondsfederatie waartoe ze behoren (zie hierover het hoofdstuk over de vrouwenorganisaties). Sommige archieven zoals dat van de federatie Gent-Eeklo (1886-1979) overspannen de 19^e en de 20^e eeuw, andere dateren vooral uit het interbellum en de periode na de Tweede Wereldoorlog zoals dat van de Landsbond zelf (1920-1941), de federaties Dendermonde (1921-1968), Zuid- en Midden-West-Vlaanderen (1921-1968) die na haar reorganisatie doorloopt in de federatie West-Vlaanderen (1968-1992), Waasland (1913-1971), Le Centre (1890-1933) en Brabant-Wallon (1932-1995), en de primaire kassen Bond Moyson Geraardsbergen (1908-1982), Bond Moyson Kortrijk (1909-1935), Bond Moyson Tielt (1945-1988) en Bond Moyson Lokeren (1899-1977). Een aantal archieven werd de laatste jaren vervolledigd. Deze aanvullingen kunnen onder de "aanwinsten" teruggevonden worden maar zijn vaak nog niet geïnventariseerd. Belangrijk zijn ook de verslagen van het Nationaal Mutualistisch College, een overlegorgaan dat in 1940 werd opgericht door alle landsbonden om een gemeenschappelijke houding tijdens de Tweede Wereldoorlog vast te leggen en dat reeds in 1941 werd opgeheven. Gegevens over de ziekenfondsen kunnen ook aangetroffen worden in de omvangrijke archieven van de Belgische Werk-

liedenpartij (BWP) en van sommige socialistische syndicale centrales, vooral uit de periode vóór 1940. Zo bevat het archief van de Centrale van het Antwerps Tram-, Buurtspoorwegen- en Autobuspersoneel (CATBA) in AMSAB-ISG Antwerpen verslagen van haar ziekenfonds tussen 1908 en 1952 waarvan de oorlogsperiode rijk gedocumenteerd is en documenten over de ziekenfondsen bevinden zich in het archief van de provinciale metaalbewerdersbond PMB-Mechelen. Het archief van de Algemene Diamantbewerdersbond (ADB) (1895-1995) bevat inlichtingen over Zonnestraal, de instelling van de bond voor zieke, meestal tuberculeuze, diamantbewerders. Ook de archieven van personen die op nationaal of lokaal vlak van nabij bij de ziekteverzekering betrokken zijn geweest (en waaronder vooral een deel van het archief-Leburton moet vermeld worden), zijn belangrijk. Ten slotte kan erop gewezen worden dat wie geïnteresseerd is in de geschiedenis van de socialistische coöperatieve apotheken, eveneens in AMSAB-ISG terecht kan. Hiervoor zullen dan wel de archieven van de coöperatieve verbonden waartoe deze apotheken behoorden, moeten geraadpleegd worden. Er is wel een (nog niet ontsloten) afzonderlijk archief van de Pharmacies Populaires Liégeoises.

De bijzonderste archieven van de christelijke ziekenfondsen bevinden zich in het KADOC in Leuven (www.kadoc.kuleuven.be). Zowel documenten van de Centrale Directie van de Landsbond als een aantal federaties, primaire kassen en nevenorganisaties worden er bewaard. Het globale archief van de Centrale Directie beslaat de periode 1933-1998, maar sommige deelarchieven zijn van recentere datum. Het archief van de Landsbond tegen Tuberculose / Kristelijke Mutualistische Solidariteit (1922-1987) is eerder beperkt in omvang. Het vermelden waard zijn de dossiers over de zogenaamde Commissie-Fuss die aan de basis lag van de verplichte ziekteverzekering zoals die in het Sociaal Pact van 1944 was opgenomen. Op federaal vlak kunnen de archieven van het Verbond Leuven (1898-1990), Eeklo (1880-2002) en Turnhout (1901-1980) vermeld worden. Het eerste vangt aan in 1898 maar bevat vooral materiaal van 1945 tot 1990, het laatste bevat heel wat gegevens over een aantal primaire kassen. Verder zijn er nog voor- en naoorlogse archieven van, hoofdzakelijk Vlaamse, primaire kassen zoals de CM-Lier (1924-1970), soms als onderdeel van een federatief archief. Onder de archieven van nevenorganisaties moet dat van Ziekenzorg (1959-2002), Jeugd en Gezondheid (1960-1990), het Verbond van Christelijke Vrouwenmutualiteiten Ons Vooruitzicht (vanaf 1922), het Nationaal Hulpfonds, het Wit-Gele Kruis van België (1937-2004), een aantal Pensioenkassen en de vzw Kristelijk Medico-Sociaal Leven vermeld worden. Ook hier wijzen we op het belang van enkele persoonlijke archieven, vooral dan van de LCM-bestuurders J. Hallet, R. Van den Heuvel en M. Justaert en van politici als H. Heyman, J.-L. Dehaene e.a. Ten slotte bevindt zich belangrijke informatie in het archief van het ACW en zijn federale structuren en van de Belgische Boerenbond die eveneens betrokken was bij het bestuur van de Landsbond der Christelijke Mutualiteiten.

Het Liberaal Archief (www.liberaalarchief.be) bewaart het archief van de Federatie der Liberale Mutualiteiten van de Provincie Antwerpen (1948-1972) en een aantal substantiële archiefbestanden van primaire kassen zoals Hulp in Nood uit Kapellen (1906-1956), Van Gheluwe's Genootschap uit Brugge (1937-1945), Afdeling Onderlinge Bijstand van de Vrije Werkersbond uit Oudenaarde (1903-1910), Help U Zelve uit Tienen (1921-1931), De Broederlijkheid / La Fraternité

uit Wervik (1925-1948), de Liberale Ziekenbond Wilrijk (1927-1964), de Ziekenbond Liberale Voorwacht uit Herentals (1954-1988, nadien Ziekenbond E. Pecher) en uit Mechelen (1913-1965), de Volksschat uit Harelbeke (1900-1929), de Bond D'Hauwer uit Ronse (1926-1976) en de Vereenigde Werklieden uit Melle (1907-1964). Het oudste stuk gaat terug tot 1860. Ook hier kunnen documenten van een aantal nevenorganisaties zoals de Oost-Vlaamse Liberale Bonden van Gepensioneerden (nu Liberale Beweging voor Volksontwikkeling) geraadpleegd worden. Onder de persoonlijke archieven vermelden we vooral dat van volksvertegenwoordiger E. Flamant dat veel informatie bevat over sociale aangelegenheden.

Het ADVN (www.advn.be) bezit een beperkt archief van de ziekenfondsen. Er zijn enkele algemene archieven zoals de briefwisseling van de Vlaamse Ziekenkas Dien uw Volk uit Mechelen (1932-1934) en het archief Vlaamse Mutualiteit Waasland. Ziekenfondsen en ziekteverzekering uit de naoorlogse periode komen ook ter sprake in een aantal persoonlijke archieven zoals die van R. Vandekerckhove (Vereniging van Vlaamse Ziekenfondsen, 1971-1976 en Algemeen Ziekenfonds Limburg, 1975-1976), V. Anciaux (Coördinatiecomité Vlaamse Ziekenfondsen, 1969-1972), W. Pashley (Vlaams Ziekenfonds Ic Dien, 1983-1989), E. Keymolen (Vlaams Neutraal Ziekenfonds, 1998-1999) en J. Van Haerenborgh (Vereniging Vlaamse Ziekenfondsen en Algemeen Vlaams Ziekenfonds, 1976-1991). In het archief van H. Schiltz bevinden zich dossiers inzake ziekenfondsen en wetsvoorstellen over de ziekteverzekering uit zijn periode als minister van Begroting en Wetenschapsbeleid.

Zoals vermeld wordt door E. Geerkens (zie bibliografie), kunnen nog een aantal archieven van de Beroepsmutualiteiten geconsulteerd worden. Dit is niet alleen het geval voor de landsbond, maar ook voor de federatie van Luik en aanpalende provincies (bewaard in de Mutualité Professionnelle et Libre de la Région Wallonne) en de federatie van de provincie Brabant (bewaard in de Mutualité Libre 503). Van de archieven van de federaties Antwerpen en Henegouwen is men het spoor bijster.

In het ILHS (www.ps-federation-liege.be) zijn drie archieven van belang. In dat van de Fédération de Mutualités Syndicales et Socialistes (FMSS) treft men gegevens aan over de socialistische ziekenfondsen in het Luikse over een langdurige periode. De archieven van J. Bondas, de socialistische voorman die van nabij betrokken was bij de opbouw van de naoorlogse sociale zekerheid in België, bevatten o.m. documenten over de clandestiene besprekingen in het land en over de Commissie voor de Studie van de Naoorlogse Vraagstukken (CEPAG) in Londen. Het Fonds Alex Fontaine bevat uitgebreid materiaal over de Femmes Prévoyantes Socialistes.

Het IHOES (www.ihoes.be) heeft eveneens een archief van de FMSS (1957-2007) en twee van de Femmes Prévoyantes Socialistes, één uit Waremmes en één uit het Luikse (1957-2007). Er zijn ook nog een drietal persoonlijke archieven waarin de ziekenfondsen ter sprake komen, waaronder dat van H. Lapaille die bij de voorbereiding van het Sociaal Pact betrokken was.

Belangrijke bronnen voor de studie van de ziekenfondsen tijdens de Tweede Wereldoorlog bevinden zich in het SOMA (www.cegesoma.be). Hier kan vooral verwezen worden naar de archieven van V. Grauls, die hierin een vooraanstaande

rol heeft gespeeld, en de archieven van H. De Man en naar de documenten die de *Militärverwaltung* (de *Tätigkeitsberichte* zijn online beschikbaar), de Secretarissen-generaal en de Oorlogsortde der Geneesheren betreffen. Ook over de *Deutsche Krankenkasse* zijn hier gegevens voorhanden. In dit verband moet ook het archief-Bisqueret vermeld worden dat zich in de Université Libre de Bruxelles bevindt (Archief ULB, 54 pp, Papiers L. Bisqueret): Bisqueret was gedurende lange tijd, o.m. tijdens de oorlogsjaren, directeur-generaal van het Ministerie van arbeid en sociale voorzorg en verantwoordelijk voor de ziekteverzekering.

De bijzonderste archieven die afkomstig zijn van de overheid, meer bepaald van het Ministerie van sociale voorzorg, Algemene Directie van de Sociale Zekerheid, Dienst Ziekte-Invaliditeit en zijn rechtsvoorgangers, zijn te vinden in het Algemeen Rijksarchief (ARA) (<http://arch.arch.be>). Het ARA bewaart de dossiers die handelen over de wettelijke erkenning, de aanvaarding en de wijziging van statuten, de fusie en ontbinding, de financiële controle en de aanvraag tot subsidiëring van een indrukwekkend aantal maatschappijen van onderlinge bijstand en mutualiteiten. Omdat de archieven op twee verschillende tijdstippen aan het ARA werden overgedragen, zijn ze ondergebracht in twee verschillende bestanden. Het eerste, neergelegd in 1972, beslaat de periode 1895-1955; het tweede, overgedragen in 2004, bevat stukken uit de jaren 1895-1990. Beide bestanden bevatten echter ook retroacta die teruggaan tot diep in de 19^e eeuw. Daarnaast is er een nog niet-geïntariseerd archief van de Commissies ter Beslechting van Betwisting inzake Verplichte Verzekering tegen Ziekte en Invaliditeit (1950-1970). Interessant zijn ook de notulen (1911-1920) van de Leidende Commissie van de Hulp- en Voorzorgskas voor Zeevarenden onder Belgische vlag (Bestuur van Zeewezen en Binnenvaart): deze zeelui waren reeds in 1844 verplicht verzekerd tegen ziekte en invaliditeit, een eeuw voordat dit officieel in België werd ingevoerd. In de algemene dossiers van de Vreemdelingenpolitie bevinden zich, in de reeks van de Franse periode tot 1814, documenten over de socialistische mutualiteiten waarschijnlijk omdat men deze organisaties niet al te zeer vertrouwde. Verwijzingen naar de ziekteverzekering zijn ook terug te vinden in de notulen van de Ministerraad (1916-1949), de archieven van de Kanselarij van de Eerste minister (1944-1965) en, wat de oorlogsperiode betreft, in de documenten van de secretarissen-generaal. Ten slotte vermelden we nog het archief A. Van Acker in het Rijksarchief te Brugge waarin zich verschillende stukken bevinden die betrekking hebben op zijn beleid als minister van Arbeid en Sociale voorzorg vanaf 1944 en het persoonlijk archief van Mockel, de vereffenaar van de *Allgemeine Ortskrankenkasse Eupen* in het Rijksarchief te Eupen, niet onbelangrijk wanneer men er rekening mee houdt dat de ziekenfondsen in de Oostkantons gedurende langere tijd een apart statuut hebben gehad.

Wij wijzen er ook op dat in een aantal gemeentelijke archieven aanvragen tot erkenning uit de periode 1851-1894, samen met de financiële rapporten van het desbetreffende ziekenfonds aanwezig zijn. Ook aanvragen tot subsidiëring vanwege lokale ziekenfondsbesturen kunnen daar soms geraadpleegd worden

De artsenverenigingen hebben een belangrijke rol gespeeld in de ontwikkeling van de ziekteverzekering. Hiervoor wordt verwezen naar het hoofdstuk over de medische vrije beroepen in dit boek.

4. Publicaties

Gegevens over erkenning, statuten of wijziging van statuten en liquidatie van ziekenfondsen na 1894 zijn terug te vinden in het *Belgisch Staatsblad* en inlichtingen over hun financiële toestand tussen 1861 en 1906 zijn gepubliceerd in de rapporten van de *Commission Permanente des Sociétés de Secours Mutuels* (zie ook de archieven in het ARA). Volledigheidshalve vermelden we nog het onafhankelijke *Technisch en Praktisch Tijdschrift voor Sociale Verzekeringen* dat tussen 1922 en 1933 verscheen en waarop een aantal ziekenfondsen geabonneerd waren.

De documenten die door de ziekenfondsen zelf verspreid werden, zijn, zoals deze laatste, geëvolueerd met de tijd. De publicaties zijn bedoeld om contact te leggen tussen het bestuur en de verschillende echelons en de leden. De nood hieraan liet zich vooral voelen toen rond de Eerste Wereldoorlog de landsbonden werden opgericht. Aanvankelijk bleef dit beperkt tot het uitgeven van jaarboeken, nadien kwamen de tijdschriften van de landsbonden. Naarmate de organisatie verbeterde en het actieterrein zich uitbreidde, nam het aantal publicaties toe. Kaders en leden kregen hun eigen bladen, men trachtte specifieke groepen beter te bereiken, onderafdelingen zoals vrouwenmutualiteiten kregen een eigen pers en er werden algemene thema's aangesneden. Dikwijls kregen de ziekenfondsen ook een stem in de bladen van de arbeidersbeweging waartoe ze behoorden. Omgekeerd konden de politieke partijen gewoonlijk rekenen op steun in de mutualistische pers. De grootste evolutie deed zich voor na de Tweede Wereldoorlog en vooral na 1990. Het aantal publicaties nam overhands toe, andere vormen zoals brochures werden ingevoerd, sommige federaties en zelfs lokale verenigingen kregen eigen uitgaven of een plaats in het nationale blad, de publicaties werden meer gespecialiseerd en verruimd tot de algemene gezondheidsvoorlichting, nieuwe doelgroepen werden aangesproken. Hoewel de geschreven pers nog altijd zeer belangrijk blijft, heeft in de laatste jaren ook de elektronische berichtgeving haar plaats gekregen.

Het is niet de bedoeling alle publicaties van de ziekenfondsen te vermelden: voor nauwkeurige inlichtingen verwijzen we naar de diverse archiefcentra, bibliotheken en documentatiediensten van de ziekenfondsen. Zoals dit met de archieven het geval is, zijn de publicaties van een bepaalde zuil vooral in een van de privaatrechtelijke archiefcentra terug te vinden. Van de oudere ontbreken nogal eens jaargangen. Nuttige gegevens kunnen ook gevonden worden in de publiekscatalogus van ODIS (www.odis.be). Onder de jaarboeken vermelden we die van de *Landsbond der Christene Vereenigingen van Onderlingen Bijstand in België*, de *Annales de l'Union Nationale des Fédérations Mutualistes Neutres de Belgique* en de *Jaarboeken van de Liberale Partij / Annuaire du Parti libéral* die soms een lijst van alle liberale ziekenfondsen bevatten, gerangschikt per provincie. Van de latere publicaties vernoemen we voor de Christelijke Landsbond: *De Gids van den Onderlingen Bijstand / Le Bulletin de la Mutualité* (kaderblad, 1906-1937), *Gildeblad* (1892-1907) en *Leidersblad / Guide des Dirigeants* (kaderblad, 1928-1936). Voor de socialistische ziekenfondsen: *Bulletijn van het Nationaal Verbond van de Federaties der Socialistische Ziekenbonden van België / Bulletin de l'Union Nationale des Fédérations Mutuellistes Socialistes de Belgique* (kaderblad, 1914), *Bulletijn der Maatschappelijke Voorzorg en Verzekering / Bulletin de la Prévoyance*

et des Assurances Sociales (kaderblad, 1921-1928) en *Leidersblad* (kaderblad). Voor de liberale ziekenfondsen: *Leidersbulletin*. Voor de neutrale ziekenfondsen: *Le Mutuelliste Neutre / De Onzijdige Mutualist* (aanvankelijk *Le Mutuelliste / De Mutualist*) (ledenblad, 1887, 1895-1994). Een vroegtijdig voorbeeld van een afzonderlijke periodiek voor een doelgroep zijn *De Stem der Vrouw* waarvan het eerste nummer verscheen in 1900 en *La Famille Prévoyante* (1928-1940), nadien was er *La Femme Prévoyante* (1946-1986). Zoals al opgemerkt werd, verscheen ook nieuws over de ziekenfondsen in bladen van de arbeidersbewegingen: een voorbeeld hiervan is *Het Werkersbelang*, het blad van de Antwerpse liberale democraten dat de spreekbuis was van de ziekenfondsfederatie Help U Zelve.

Hierna vermelden we de belangrijkste tijdschriften van na 1945.

CHRISTELIJKE ZIEKENFONDSEN

Leiding / L'Orientation Mutualiste, 1947-1981 (vanaf 1975: *Orientation*) (kaderblad).

En Marche, 1963-1981 (ledenblad).

M-Informatief, 1986-1999 (kaderblad).

M-Informatie Dossiers / M-Information Dossiers, 1983-1997. Voortgezet door: *M-Dossier*, 1997-.

Straal, 1968- (ledenblad).

Visie, 1990- (ledenblad).

Van 1945 tot 1990, fungeerde het ACW-tijdschrift *Volksmacht* als ledenblad voor de christelijke landsbond.

SOCIALISTISCHE ZIEKENFONDSEN

Wilskracht / L'Effort Mutualiste, 1952-1973 (kaderblad).

SM-Info, 1981-1987 (kaderblad).

Documents, 1981-1986 (kaderblad).

Interface, 1995- (kaderblad).

De Mutualistische Weergalm / L'Echo Mutualiste, 1950- (ledenblad uitsluitend voor de Brabantse Federatie).

S-Magazine, 1973- (ledenblad).

Mededelingen in verband met het ziekenfonds zijn ook te vinden in de regionale edities van *Voor Allen* (1946-1993), een periodiek van de socialistische beweging.

LIBERALE ZIEKENFONDSEN

De Liberale Mutualiteit / La Mutualité Libérale, 1951- (ledenblad).

NEUTRALE ZIEKENFONDSEN

Le Mutuelliste Neutre / De Onzijdige Mutualist (aanvankelijk *Le Mutuelliste / De Mutualist*), 1887, 1895-1994 (ledenblad).

Objectief Gezondheid, 1994- (ledenblad).

BEROEPSMUTUALITEITEN, LATER ONAFHANKELIJKE MUTUALITEITEN

De Beroepsmutualiteit / La Mutualité Professionnelle, 1948-? (ledenblad), momenteel vervangen door diverse verbondsbladen.